

**ЗАОХОЧЕННЯ КАДРІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ
В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.) –
СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

Яценко В. В.

У статті наведено історіографічний аналіз наявних публікацій з проблеми дослідження. На основі аналізу історичної, соціально-філософської, педагогічної літератури з проблеми заохочення загалом та заохочення кадрів дошкільного профілю зокрема, автором систематизовано її за хронологічними критеріями. Обґрунтовано чотири основні етапи наукових розвідок.

Ключові слова: заохочення, дошкільний профіль, етапи наукових розвідок.

В статье наведен историографический анализ имеющихся публикаций с проблемы исследования. На основе анализа исторической, социально-философской, педагогической литературы с проблемы поощрения вообще и поощрения кадров дошкольного профиля в частности, автором систематизировано её за хронологическими критериями. Обосновано четыре основные этапы научных поисков.

Ключевые слова: поощрение, дошкольный профиль, этапы научных поисков.

The article offers historiographic analysis of available publications in the area of this research. On the basis of analysis of historical, socio-philosophical and pedagogical literature on the problem of incentives in general and incentives for preschool educators in particular, the author brings forward systematization according to chronological criteria. The main four stages of scientific investigations are substantiated.

Key words: incentives, preschool, stages of scientific investigations.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови Української держави, коли потреба гармонійного розвитку особистості стає однією з найважливіших педагогічних проблем, дошкільна освіта набуває особливого значення. Вивчення досвіду заохочення кадрів дошкільного профілю в другій половині ХІХ ст. – початку ХХ ст. в Україні має важливе науково-історичне й теоретико-практичне значення що сприяє інтеграції знань у сучасну педагогічну науку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) та проблема становлення й розвитку дошкільної освіти в Україні були предметом досліджень багатьох науковців, серед яких О. Сухомлинська, М. Ярмаченко, Г. Пустовіт. В. Берека, В. Вербицький та ін.

Важливе значення для розвитку ідей заохочення кадрів дошкільного профілю за піклуванням, вихованням та розвитком дітей мали погляди С. Гогеля, Б. Бруханівського, Н. Маклакова, Е. Дерюжінського, С. Роговського, К. Ануфрієва, О. Ейсмонта, С. Рачинського, П. Ганзена, Г. Смирнова-Платонова та ін.

Кращому розумінню заохочення кадрів дошкільного профілю до роботи в дитячих садках, дитячих притулках сприяли педагогічні праці В. Одоєвського, С. Шацького, І. Чувашева, В. Струмінського, Н. Константинова та ін.

У ХХ–ХХІ ст. до проблеми заохочення зверталися такі науковці: С. Венедіктов, З. Гладун, О. Караваєв, С. Мірошник, Я. Радиш, І. Солоненко, Н. Солоненко, О. Чумаченко, Ф. Щербак тощо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ступінь дослідження проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю знаходиться на межі кількох наукових галузей – історії та історії педагогіки, соціології та соціальної педагогіки, етнології та етнопедагогіки. Слід наголосити на історико-педагогічній та соціально-педагогічній складових проблеми заохочення, що в сучасній науковій літературі представлена досить фрагментарно, особливо в історичному контексті.

Аналіз історико-архівних джерел досліджуваного періоду свідчить про те, що серед численних книг і брошур немає такої роботи, в якій би проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю були б висвітлені на загальноукраїнському рівні.

Виключення становить лише робота про виховні будинки, але її зміст зводиться до сотні документів про дитячу благодійності, включаючи вилучення із законів, указів, постанов, рескриптом, довідок, відомостей тощо за період з 1774 до 1888 рр.

Важливе значення має монографія М. Путерена (головного лікаря Санкт-Петербурзького виховного будинку), присвячена зневазі підкидьків у 17 країнах (детально надано матеріал про Францію), але основний акцент зроблено на Росії. У праці аналізується ця проблема у світлі її вирішення наказами громадського піклування, губернськими земствами, повітовими земствами і міськими управами та іншими організаціями, громадськими та приватними особами. До неї залучають праці С. Термена, Н. Жеденева,

Г. Щербініна з історії сільських притулків, що стали виникати з 1892 р. і мали свої відмінні риси. В них ми знаходимо висвітлення деяких аспектів заохочення кадрів дошкільного профілю, а саме в них звертається увага на створення притулків, будівництво будинків, навчання дітей грамоті, ремеслам, прищеплення навичок з домоводства, заохоченню виховательок до організації виставок-виробів, навчанню виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

Усі перераховані праці носять узагальнюючий характер, але без знайомства з ними неможливо дослідити проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю другої половини XIX – початку XX ст., показати взаємозв'язок діючих процесів у містах, селищах провінції з загальноросійськими тенденціями в сфері заохочення дошкільних працівників [6].

Соціальним аспектам заохочення кадрів дошкільного профілю та дитячого піклування, питанням організації виховно-благодійних установ для дітей і організації в них навчально-виховного процесу присвячені праці І. Бецко, В. Одоєвського, С. Шацького, І. Верещагіної, С. Іверенова, А. Селіванова, Н. Жеденова, В. Пекарського, М. Вейсберг, А. Плотнікова, В. Срезневського, М. Ремізова, Е. Матерна, М. Духівського та ін.

На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговують дослідження (переважно дисертаційні) останніх років в Україні, які тією чи іншою мірою розкривають проблему заохочення у сфері освіти – в окремий історичний період чи на певній території (А. Ващенко, Р. Гавриш, О. Герман, А. Гуз, О. Доній, О. Драч, Л. Єршова, І. Захарова, О. Козій, В. Курченко, О. Мармазова, В. Опанасенко, С. Поляруш, Н. Рудницька, Н. Сейко, Ф. Ступак, Т. Ткаченко, В. Шандра):

Варто зупинитися, зокрема, на дослідженні А. Нарадька "Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина XIX – початку XX ст.)", де подано цілісний аналіз феномена благодійності в Україні в окреслений автором період, хоча питання заохочення кадрів дошкільного профілю автором не досліджувалося. Комплексний і виважений аналіз меценатства як соціокультурного явища, його роль у становленні системи освіти України, участь окремих меценатів у створенні навчальних закладів презентовані в дисертаційному дослідженні І. Суровцевої "Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст." [8].

Слід зазначити, що в згаданих дослідженнях проблема заохочення кадрів дошкільного профілю другої половини XIX – початку XX ст. не розглядалася зовсім. Тому аналіз проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина XIX – початок XX ст.) є актуальним і малодослідженим.

Відомий учений Н. Сейко в монографії "Доброчинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.)" зазначає, що "можна умовно визначити різнорівневий характер мотиваційних чинників заохочувальної діяльності в досліджуваній період, а саме: I – загальносоціальна, що полягала у прагненні суспільства до підвищення ролі освіти та загальної культури педагогів та вихователів; II – групова, що ґрунтується на доброчинній філософії певної соціальної групи". На засадах цієї мотивації на початку XIX ст. розвивалося таке унікальне соціокультурне явище, як фундаторство навчальних закладів у південно-західних губерніях Російської імперії [7]. Порівняльно-теоретичний аналіз вітчизняної літератури, присвяченої вивченню розвитку системи благодійності, заохочення за піклуванням і вихованням дітей-сиріт, виявив, що опосередковано до цієї проблеми зверталися різні науковці: аналізувалася діяльність перших державних інститутів соціальної підтримки та допомоги, – Наказів громадського піклування, – а також земських установ Російської імперії у сфері дитячого піклування (О. Максимов); розкривалися питання виховання й освіти дітей-сиріт у стаціонарних і напівстаціонарних установах піклування (І. Бецкой, В. Одоєвський, Е. Гугель, В. Стоюнін); історичний аспект піклування дітей і підкидьків вивчали М. Ван-Путерен, Н. Засецький, І. Радецький, М. Ошанін; генезис вітчизняних форм соціальної підтримки в Росії, тенденції розвитку соціального піклування, зокрема дитячого, розглядали Л. Бадя, П. Нещеретний, М. Фірсов, Ю. Василькова, М. Галагузова; розвиток системи піклування дітей-сиріт у дореволюційній Росії в регіональному контексті досліджували М. Яніна, А. Петрова, С. Семенкова, Л. Хотємова, Е. Турчина; розвиток російських благодійних організацій у галузі соціально-педагогічної допомоги неповнолітнім аналізувала Л. Корочкова; характеристику діяльності установ притулкового типу в Українській губернії, ремісничих майстерень у притулках вивчали Т. Мамлеєва, Т. Амінов, Л. Амінова.

Історія становлення та розвитку благодійності в цілому й у окремих її напрямках була спеціальним предметом досліджень деяких дослідників. Один лише Є. Максимов опублікував на цей час понад 15 книг і брошур з питань благодійності, не враховуючи низки його журнальних публікацій. Деяким відмінним особливостям присвячена монографія П. Георгіївського. Загальним проблемам благодійності присвячена праця В. Преображенського, в якій він підкреслює роль особистості у справі виявлення милосердя.

У працях, присвячених земському й міському самоврядуванню, тема організації, суті та проблем суспільної опіки стає обов'язковим атрибутом дослідження. При аналізі студій із проблем заохочення можна відзначити декілька монографій фундаментального характеру, в яких досить повно проаналізовано проблему благодійності. Великий інтерес викликають монографії "Благотворительная Россия", "Общественное и частное призрение в России", "Благотворительность в России".

Стосовно діяльності земств слід звернути увагу на працю Є. Максимова "Очерк земской деятельности в области общественного призрения" та книгу Б. Веселовського, що містить розділи про

земську суспільну опіку, освіту та медицину. У книзі відомих земських діячів Г. Львова й Т. Полнера був підведений підсумок щодо періоду діяльності земств.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми заохочення кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (друга половина XIX – початок XX ст.) висвітлюються в працях сучасних науковців. Так, у дослідженні Л. Березівської розкривається освітньо-виховна діяльність просвітницьких товариств у м. Києві (друга половина XIX – початок XX ст.) [1]; Н. Побірченко – просвітницька діяльність українських громад [1]. В. Борисенко та І. Левченко присвятили свої праці діяльності громадськості Лівобережжя у сфері розвитку культури та освіти [2], Л. Вовк – розвитку громадсько-педагогічного сподвижництва в Україні [3], І. Добрянський та В. Постолатій – ролі громадської і приватної ініціативи в розвитку освіти в Україні (зокрема, комерційної) [5], С. Коляденко – розвиткові доброчинності як чинника діяльності Кременецького ліцею, С. Чуйко – місцю і ролі доброчинності в становленні ліцеїв України [7; 11].

У монографії Т. Лазанської проаналізовано форми державного втручання в економічну, господарську та епізодично заохочувану діяльність торгово-промислового класу й окремих його представників. У праці В. Молчанова розглядається специфіка пенсійного забезпечення громадян, взаємозв'язок життєвого рівня й стану благодійності. У 1994 р. з'явилася публікація М. Дмитрієнко й О. Яся, в якій благодійність досліджується як атрибут громадянського суспільства. Цікавою є студія В. Ковалинського про меценатів Києва. Різні питання з означеної проблеми досліджують у своїх працях А. Нарадько, Т. Курінна, О. Кравченко, Т. Ніколаєва, І. Суровцева, О. Хаустова, Ю. Гузенко, В. Корнієнко, Н. Загребельна, С. Горохов та ін. [4].

Однією з перших виходить стаття М. Дмитрієнко й О. Яся "Благодійність як атрибут громадянського суспільства" [4]. Автори аналізують основні етапи розвитку благодійної діяльності з найдавніших часів до кінця XIX ст. Вони звертаються до питання взаємодії держави й громадськості у вирішенні соціальних проблем – питання, яке турбувало дослідників благодійності наприкінці XIX ст. Науковці визначили головні риси сучасної благодійності, як-от: інтернаціоналізація, професіоналізація, її утилітарна цінність для благодійника та суспільства.

Про підвищення інтересу до благодійної діяльності, заохочення та усвідомлення її важливості в сучасному суспільстві свідчить низка дисертаційних досліджень. На особливу увагу заслуговують дисертації С. Поляруш, О. Кравченко, В. Корнієнко. С. Поляруш було проаналізовано та зіставлено заохочувальну діяльність "Приказів громадської опіки", земств, благодійних товариств, церкви зроблено висновки про плідну співпрацю державних структур і громадськості в цій сфері на Лівобережній Україні. Благодійній та заохочувальній діяльності православної церкви в Харківській єпархії присвятила своє дослідження О. Кравченко. Авторка розглянула процес становлення благодійних традицій на Слобожанщині, проаналізувала діяльність станових органів опіки духовенства, церковнопарафіяльних опікунств, православних братств, визначила та дослідила напрями й форми церковної та монастирської благодійності на Харківщині. У праці висвітлено також питання взаємодії державних та громадських благодійних організацій Харкова з православною церквою. Розвитку благодійності в освітянській галузі Харківської губернії другої половини XIX – початку XX ст. присвячено дисертаційне дослідження В. Корнієнко. У праці визначено характерні для Харківської губернії форми благодійності у сфері освіти, досліджено діяльність благодійних організацій, опікунських рад та меценатів [10].

Слід зазначити, що історіографія проблеми заохочення взагалі та заохочення кадрів дошкільного профілю зокрема в системі освіти представлена опосередковано численними документальними свідоцтвами епохи, науковими працями, які накопичувалися протягом останніх півтора століття. Причому якщо перші джерела, які можна віднести до історіографії заохочення, мали характер спогадів, біографічних нарисів та звітів діяльності освітніх установ, то з кінця XIX ст. заохочення у сфері освіти стало предметом детального розгляду науковців, доробок яких публікувався російською, польською та українською мовами [7].

Оскільки в другій половині XIX – на початку XX ст. Україна була складовою частиною Російської імперії, її система заохочувальної діяльності розвивалася в напрямі загальноімперської. Перші дослідження історії української заохочувальної діяльності поставали епізодичними даними в працях російських дослідників.

До середини XIX ст. історичні дослідження заохочення майже не проводилися. Перші спроби дослідити цю проблему з'являються в другій половині XIX ст., коли відбувається активізація благодійного руху. Так, П. Георгіївський, Г. Д'Оссонвіль, Є. Максимов намагалися дати загальну картину розвитку державної системи захисту малозабезпечених верств населення. Найбільш ґрунтовно історію благодійництва та розвиток заохочення загалом і заохочення кадрів дошкільного профілю зокрема в Російській імперії дослідив Є. Максимов.

У дореволюційний період питанням громадського піклування, благодійності та заохочення благодійних працівників приділялося досить багато уваги, про що свідчать бібліографічні видання, що називають численні публікації другої половини XIX століття.

У межах цього дослідження важливим є розгляд історичних праць науковців XIX – початку XX ст.: Я. Абрамова, Г. Александровського, А. Андріяшева, М. Астряба, М. Барсова, В. Василевського,

М. Владимирського-Буданова, С. Гогеля, Д. Каширіна, Н. Лавровського, О. Левицького, І. Павловського, М. Петрова, Ф. Подоби та ін.

Загальні проблеми благодійності та питання заохочення в галузі освіти висвітлені в працях таких дореволюційних авторів, як Н. Воскобойніков, В. Ільїнський, М. Кафтанов, А. Якобі, Н. Нікольський та ін. Вони формують уявлення про окремі аспекти історії благодійності взагалі та заохочення педагогічних працівників зокрема, про піклування бідних і незаможних. Серед праць загального характеру необхідно відзначити книгу "Громадське і приватне піклування в Росії". Ця робота – збірник нарисів про організацію піклування та заохочення до роботи в галузі освіти в Росії, вихід якого був приурочений до IV Міжнародного конгресу з громадської та приватної опіки в Мілані.

У дореволюційній історіографії помітною є праця В. Дерюжинського "Заметки об общественном призрении", в якій міститься короткий огляд стану громадського піклування в Росії, оцінюється його законодавча база, в історичному аспекті аналізується наявний досвід заохочення в Західній Європі, визначається в ньому раціональне й значуще для використання в російських умовах.

Отже, дослідивши історичну, соціально-філософську, педагогічну літературу з проблеми заохочення загалом та заохочення кадрів дошкільного профілю зокрема, можна систематизувати її за хронологічним критерієм. Відтак виразно вимальовуються чотири основні етапи наукових розвідок.

До першого етапу належать початок державних реформ у галузі народної освіти, у тому числі й дошкільної, заохочення до роботи в освітніх закладах, отримання освіти, активізація громадської думки, виникнення приватних навчальних закладів, розвиток науки й промисловості, меценатства, що призвело до значних зрушень у становленні системи заохочення дошкільної освіти в другій половині XIX ст.

До другого етапу відносять дослідження другої половини XIX – початку XX ст., які мають характер статистично-описовий або мемуаристичний. Це праці П. Георгіївського, Г. Д'Оссонвіля, Є. Максимова, Н. Воскобойнікова, В. Ільїнського, М. Кафтанова, А. Якобі, Н. Нікольського, В. Дерюжинського, А. Осінського, М. Ролле, І. Павловського, М. Петрова й І. Малишевського (видання П. Батюшкова), А. Андріяшева. Є. Лихачової, В. Василевського, С. Рождественського, І. Кулжинського, І. Сбітнева, М. Владимирського-Буданова, Т. Боровського, Н. Лавровського тощо.

Третій етап складається з праць першої половини XX ст. Він став періодом наукових досліджень як радянських, так і зарубіжних учених. У перших дослідженнях заохочення у сфері освіти якщо й висвітлювалося, то в неявному вигляді. Дослідження другої групи – це спогади сучасників або учасників заохочувальної діяльності в XIX ст., колишніх учнів навчальних закладів, які продовжували навчання й пішли працювати в заклади дошкільної освіти.

Четвертий етап досліджень – це дослідження творчого використання заохочення дошкільних кадрів у сучасних умовах розвитку української держави. Це праці вітчизняних учених: Л. Березівської, С. Білокося, В. Борисенко, Л. Вовк, Є. Дзюби, І. Добрянського, М. Євтуха, Н. Калениченко, В. Ковалинського, С. Коляденко, В. Кравця, А. Лопухівської, Г. Марахова, Л. Медвідь, Н. Побірченко, В. Постолатій, О. Сухомлинської, О. Удода, С. Чуйко, Л. Штефан, М. Шабасової, М. Ярмаченка та ін.

Висновки. Аналіз вищезазначених наукових праць дозволив дійти висновку, що окремі напрями заохочувальної діяльності в Росії представлені в дореволюційній літературі нерівномірно. Основна увага приділяється державній благодійності й тим благодійним товариствам, які перебували під заступництвом членів Імператорської родини, проте історико-педагогічних праць із проблем заохочення кадрів дошкільного профілю нами не виявлено. Вивчаючи ступінь дослідженості проблеми, у межах наукового пошуку важливим є аналіз праць щодо основних засад та напрямів фінансової діяльності приказів громадської опіки в українських губерніях, що безпосередньо стосуються заохочення кадрів дошкільного профілю. Система державної опіки почала складатися в Україні з останньої чверті XVIII ст. Зазначене піклування про найбільш вразливі верстви населення мало церковно-громадський характер й залежало від приватної ініціативи.

Водночас історіографічний аналіз наявних публікацій свідчить про те, що історико-педагогічний досвід розвитку системи заохочення за піклуванням і вихованням дітей дошкільного віку Української губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. цілісно, систематично, послідовно й повно не аналізувався.

Література

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX століття) / Л. Д. Березівська. – К. : Молодь, 1999. – 191 с.
2. Борисенко В. Й. Культурно-освітня діяльність громадськості Лівобережної України в 1825–1860 рр. / В. Й. Борисенко, І. М. Левченко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. – 106 с.
3. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості) / Л. П. Вовк. – К., 1997. – 178 с.
4. Дмитрієнко М. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 37–44.
5. Добрянський І. А. Громадянська та приватна ініціатива в розвитку освіти в Україні (кінець XIX – початок XX століття) / І. А. Добрянський, В. В. Постолатій. – Кіровоград, 1998. – 142 с.
6. Золотницкая В. С. Становление и развитие благотворительности в системе отечественного образования : на примере Нижегородской губернии конца XIX – начала XX веков / дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Вера Степановна Золотницкая. – Нижний Новгород, 2009. – 154 с.

7. Сейко Н. А. Доброчинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.: Київський учбовий округ : монографія / Н. А. Сейко. – Житомир : Полісся, 2007. – 320 с.
 8. Суровцева І. Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / І. Ю. Суровцева. – Донецьк, 2006. – 20 с.
 9. Степанишина О. Господарство графів Браницьких на Київщині і реформа 1861 р. в їхніх маєтках / О. Степанишина // Студії з історії України. – Т. III. – К., 1930. – 186 с.
 10. Хаустова О. В. Розвиток благодійництва у Харкові у другій половині XIX – на початку XX століть : автореф. ... канд. іст. наук / О. В. Хаустова. – Харків, 2006. – 20 с.
 11. Чуйко С. Р. Ліцеї України (XIX–XX ст.) / С. Р. Чуйко. – Тернопіль : Ліком, 1996. – 140 с.
- Ярмаченко М. Д. Розвиток народної освіти й педагогічної думки на Україні (XIX – поч. XX ст.) / М. Д. Ярмаченко, С. У. Гончаренко, Н. П. Калініченко та ін. – К. : Наук. думка, 1991. – 384 с.